

Життя та творча доля академіка Ф.С.Арвата

Час неупинно плине і не можна його зупинити. І важко собі уявити, що серед нас ось уже 9 років немає Ф.С.Арвата, 80-ліття якого ми відзначаємо нині. Ще живе багато сучасників, які знали Федора Степановича і зберегли про нього добру пам'ять. Тож сьогодні "маємо свято". Так любив говорити Федір Степанович. Арватівське свято, свято відзначення людяності, добропорядності, щирості почуттів.

Федір Степанович Арват народився 18 квітня 1928 року в селі Олександрівка Ширяєвського району Одеської області в сім'ї селянина.

Навчання в середній школі, нелегка, нарівні з дорослими праця в колгоспі в тяжкі повоєнні роки сформували у юнака одну з найкращих рис людини – працелюбність. Ще йшла війна, гриміли розриви на землі, усіяній снарядами і мінами, а на полях йшли весняні роботи. 16-літній Федір Арват засівав поля зерном, зрізав поранені війною виноградні лози, заробляв трудодні. Важкою була післявоєнна юність. Треба було вчитися, здобувати знання і працювати, допомагати сім'ї.

Після закінчення у 1947 році середньої школи Ф.С.Арват вступив на перший курс філологічного факультету Одеського університету. І тут він проявив себе активним студентом, якого поважали як однокурсники, так і викладачі. Це був час, коли на факультеті працювали професори А.В.Недзвідський, А.М.Москаленко, О.В.Біляев, І.Є.Грицютенко, П.І.Збандуто, Г.Й.Елькін та інші.

Було цікаво вчитися і шукати себе в науці. Ф.С.Арват виступав на наукових конференціях, написав дипломну роботу, проявив себе як допитливий дослідник мовних проблем. Тож не випадково, що через рік після закінчення університету він у 1953 році вступив до аспірантури при кафедрі української мови Одеського університету, наукова школа якого сприяла значному зросту Ф.С.Арвата як ученого.

Після закінчення в жовтні 1956 року аспірантури Ф.С.Арват п'ять років працював спочатку методистом, а потім завідувачем відділу методики мови та літератури Чернівецького інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Досвід, набутий у школі після закінчення університету, а також під час роботи методистом, він об'їхав всі школи буковинського краю, добре знав учителів-філологів, сприяв тому, що його науково-методична робота носила конкретний

характер, а розробки уроків та рекомендації до окремих тем відзначалися творчим пошуком різних методів та прийомів вивчення матеріалу, заохочення дітей до осмисленого одержання знань.

Добре володіння багатьма мовами сприяло написанню разом з Н.М.Арват, дружиною, з якою пов'язав свою долю ще в Одеському університеті, та Є.Я.Павлюком у 1973 році підручників з російської мови для IV, V–VI, VII–VIII класів молдавських шкіл, які мали 6 видань. У 1981 році був підготовлений у співавторстві для цих же шкіл збірник диктантів з російської мови для IV–VIII класів. У 1987 році вийшло його друге видання.

Ф.С.Арвата як вченого-лінгвіста цікавили і питання культури мови вчителів та школярів. Цьому були присвячені його виступи на різноманітних конференціях та зібраннях вчителів. У 1989 році у видавництві "Радянська школа" вийшов посібник для учнів середніх шкіл "Порівняльна стилістика української та російської мов", підготовлений у співавторстві з Н.М.Арват. Автори посібника ставили перед собою завдання: 1) показати спорідненість і близькість української і російської мов, їх загальну історичну основу і сучасні зв'язки, а також вказати на розбіжність, яка властива кожній із них як самостійній мові; 2) сприяти виробленню навичок і вмій вільного переходу з однієї мови на іншу в спілкуванні, але при цьому навчити суворо розмежовувати обидві мови, дотримуватись норм кожної з них; 3) послідовним зіставленням мовних фактів сприяти попередженню незадовільної інтерференції; 4) розширити знання учнів про українську та російську мови.

У книзі багато різноманітних вправ, виконання яких потребувало уважного спостереження і чіткої характеристики порівняльних явищ. Вдало підібраний ілюстративний матеріал давав змогу вчителю не лише закріплювати навички засвоєння споріднених мов, а й проводити виховну роботу протягом вивчення відповідного розділу.

Наукові інтереси Ф.С.Арвата чернівецького періоду пов'язані також з історією та теорією перекладу, особливостями перекладу творів російської літератури на українську мову. Ціла низка розвідок з цих питань була опублікована в збірнику "Праці Одеського університету", зокрема "Із спостережень над мовою перекладу І.Я.Франка поеми Гоголя "Мертві душі": переклад фразеологізмів" (1956), "До питання про становлення реалістичних традицій художнього перекладу в українській літературі II половини XIX століття" (1958), а також у "Наукових записках Чернівецького університету" – "К вопросам о переводе поэмы Н.Гоголя "Мертвые души" на украинский язык" та ще

9 статей. Саме ці напрацювання і лягли в основу кандидатської дисертації "Іван Франко як перекладач", яку Ф.С.Арват захистив 19 квітня 1968 року.

Багато вніс вчений у вивчення історії та теорії перекладу, його статті про перекладачів М.Старицького, П.Грабовського, Лесю Українку, І.Франка, М.Рильського та проблеми перекладу – це важливий внесок у науку. Він опирався на конкретний досвід, пов'язаний з перекладом поеми М.Гоголя "Мертві душі" на близьку до російської мову, про що свідчать його статті "Народні українські мовні елементи в перекладі "Мертвих душ" М.Гоголя Іваном Франком" (1965), "Синтаксичні питання перекладу (на матеріалі перекладу "Мертвих душ" М.Гоголя Іваном Франком)" (1965), "Звертання в перекладі Івана Франка "Мертвих душ" Гоголя" (1965) та інші, а і в пропаганді українських перекладачів. Представляє інтерес у цьому спрямуванні ціла низка праць: "З історії українського перекладу II половини XIX ст. Старицький як перекладач" (1963), "Переклад з російської літератури як одне з джерел збагачення лексики української мови" (1964), "З історії українського перекладу II половини XIX ст.: П.А.Грабовський і Леся Українка як теоретики перекладу" (1964), "Максим Рильський – теоретик перекладу" (1967), "Іван Франко – перекладач на українську мову творів М.Є.Салтикова-Щедріна" (1966), "Іван Франко – теоретик перекладу" (1968) та інші.

До вивчення проблем перекладу Ф.С.Арват повернувся в 90-ті роки в Ніжині. У науковому збірнику "Література та культура Полісся" він друкує дві статті: "Перші переклади творів М.В.Гоголя на українську мову" та "М.П.Старицький як перекладач" (вип. 3, 1992). Вчений зібрав і опрацював багатий матеріал з історії і практики перекладу.

Ф.С.Арват в чернівецький період проявив себе не лише як різнобічний вчений, а й як прекрасний викладач та адміністратор, працюючи з вересня 1961 року до березня 1976 року на філологічному факультеті Чернівецького університету викладачем, старшим викладачем, а з 13 січня 1978 року доцентом кафедри української мови. Ф.С.Арват 8 років був деканом, жив інтересами студентів, добре їх знав, не лише в обличчя або за прізвищами, а й по іменах і по-батькові. У важку хвилину студенти неодноразово зверталися саме до свого декана. А коли він переїжджав до Ніжина, то його проводжав на вокзалі весь факультет. І в цьому проявилась щира повага всього колективу до свого керівника і вчителя, наставника і порадника.

У березні 1976 року Ф.С.Арвата викликали до Міністерства освіти і науки України і запропонували перейти до Ніжинського педагогічного інституту імені М.В.Гоголя, назвавши цей навчальний заклад своєрідною Сорбонною, маючи на увазі давні історичні традиції цього вузу. І це підкупило Ф.С.Арвата. З Києва він сів на електричку, приїхав як приватна особа в Ніжин, походив територією, побував у корпусах і музеї і зрозумів, що тут можна буде працювати. Він дав згоду на переведення, хоча непокоївся, як складеться його доля в Ніжині. На той час інститут потребував змін в багатьох напрямках роботи. Тоталітарні методи управління уже стали на перепоні просування вперед. Та й сам час вимагав змін у середній та вищій школі. Тож правильно зробило Міністерство, що направило в Ніжин людину, яка пройшла школу двох університетів – Одеського і Чернівецького.

З 23 березня 1976 року Ф.С.Арват працює у Ніжинському педагогічному інституті спочатку проректором з навчальної роботи, а з 16 серпня 1978 року – ректором. Саме в цей час і розкрився його вроджений хист та набутий життям досвід великого організатора, чуйного наставника, душевної щедрості людини. Він проявив себе здібним, ініціативним, вимогливим і в той же час демократичним керівником вузу. Спочатку не все виходило, але пошук тривав. Інколи помилки змушували по-іншому підходити до вирішення кадрових питань. Але найголовніше було те, що Ф.С.Арват розумів, що вуз з такими славними традиціями, які поступово втрачалися, повинен зайняти достойне місце в освітянському середовищі. Тому був взятий курс на якісну підготовку вчительських кадрів.

Ф.С.Арват всією душею вболівав за долю освіти, за майбутнє вищої і середньої школи та вчителя. Тож, перебуваючи на посаді ректора, він все зробив, щоб створити необхідні умови для підготовки фахівців. І заслуга його полягала в тому, що наших випускників стали охоче брати на роботу, навіть у Київські школи.

Це був неординарний керівник. Своєрідною рисою Ф.С.Арвата було умінь спілкуватися з людьми. Про всі події в інституті, про життя окремих працівників він довідувався безпосередньо під час спілкування з деканом у деканаті, викладачами на кафедрі, з господарниками на господарському дворі. Він намагався проникнути у всі важливі життєві проблеми, зрозуміти те, з чим до нього прийшов відвідувач.

Ф.С.Арват розумів, що слід ширше пропагувати традиції Ніжинської вищої школи, тому одразу з охотою підтримав нашу ініціативу про проведення у 1979 році всесоюзної Гоголівської конференції, на

яку з'їхалося близько 150 вчених з усіх республік Радянського Союзу. Про її роботу було надруковано повідомлення в декількох наукових виданнях. А найголовніше те, що учасники конференції рознесли інформацію про наш вуз, де вчені займалися вивченням спадщини М.Гоголя і де продовжували не тільки зберігати традиції, а й збагачувати їх. Авторитет вузу зростає, бо ідеї свого ректора підтримував колектив, який працював наполегливо і виборював призові місця у всесоюзному змаганні та завойовував перехідні знамена. У Федора Степановича були хороші помічники, і серед них найближчим був проректор з навчальної роботи Петро Макарович Никоненко, нині заслужений працівник освіти, перший проректор університету.

Особливу увагу Ф.С.Арват приділяв розширенню і зміцненню зв'язків інституту зі школами, педагогічними училищами, ліцеями. Його добре знає педагогічна громадськість області. Тому Ф.С.Арвата неодноразово обирали делегатом на всесоюзні та республіканські з'їзди вчителів.

Інтелігент за природою, Ф.С.Арват піклувався про високу культуру своїх вихованців, про їх освіченість і широкий світогляд, ерудицію, моральну чистоту, які є невід'ємними складовими сучасного вчителя. Він став одним із активних пропагандистів вчительської професії. В одному із виступів Ф.С.Арват сказав: "Школа – це соціальний барометр, який впливає на багато сторін нашого життя. Особливо це видно на селі. Якщо є школа, клуб, село зв'язане з центрами хорошими дорогами – це значить, що тут відкрито двері для культури, зачинено їх для відтоку молодих сил. Тому абсолютно недопустимо закривати школи навіть при найменшій кількості учнів... Поняття совісті, добра, зла, справедливості, відповідальності – це саме те, що виховує школа. Тут вчиться і майбутній інженер, і лікар, і хлібороб, і космонавт. А від нас залежить, хто і як їх вчитиме. Хороший педагог – це носій культури, естетик. Це інтелігент у вищому розумінні цього слова... Тому я хотів би бачити на чільному місці в галереї слави передовиків портрет хорошого вчителя. Хотів би відчувти, що турботами школи живуть батьки, шефи, всі, від кого залежить ефективна робота".

Ці слова Ф.С.Арватом були сказані в інший час і в іншу епоху, але їх основний смисл не втратив своєї актуальності, гостроти та свіжості і нині.

Піднімати авторитет вчителя було моральним кредом керівника вузу. Тож не випадково, що на території інституту вперше в Україні був відкритий пам'ятник Вчительці. Пам'ятаю, як ми спеціально

їздили на вулицю Васильківську у Києві до Художнього комбінату, щоб замовити його, вибрати саме таку композицію, яка б відповідала задуму, звеличувала педагогічну професію, хвилювала глядачів і викликала в них повагу до складної і такої необхідної професії. І радів він, що скульптору вдалося передати те, що хотілося бачити Федору Степановичу. Збереглося незвичне фото, на якому закарбована мить, коли Федір Степанович в задумі стоїть біля цього пам'ятника. Дивишся на цю світлину і разом з академіком Ф.С.Арватом вдумуєшся в сучасну долю школи, вчителя і учня.

Піднесення якості підготовки вчительських кадрів відбувалося шляхом упровадження в практику досягнень вузівської педагогіки та передового досвіду, укріплення кафедр висококваліфікованими спеціалістами. З особистої ініціативи Федора Степановича в інституті народилося багато цікавих починань, які здобули загальне визнання. Зокрема, за його безпосередньої підтримки в інституті було відкрито 7 нових спеціальностей, стільки ж нових кафедр, аспірантура, добудовано нові приміщення інституту, збудовано два багатопверхові гуртожитки, закладено будинок для викладачів, наповнено аудиторії, лабораторії новими меблями, приладами тощо. Особливо багато уваги приділяв бібліотеці, збагаченню її фондів новою літературою. За його підтримки був відкритий Музей рідкісної книги – гордість інституту.

Ф.С.Арват добре розумів, що студент, як майбутній вчитель, якої б він не був спеціальності, потребував широкої гуманітарної підготовки, спілкування з образотворчим мистецтвом, театром, музикою. Тому він підтримав відкриття Університету культури, яким керувала досвідчений педагог і цінитель мистецтва доцент О.В.Плаушевська, а потім і нашу ініціативу про відкриття спеціалізації з художньої культури і народознавства на історико-філологічному факультеті, організації виставок образотворчого мистецтва в аудиторіях Гоголівського корпусу, створенню іменних аудиторій, музеїв на факультетах тощо.

Не залишається поза увагою Ф.С.Арвата і науково-дослідна робота в інституті. Він підтримував ініціативу проведення в інституті всесоюзних, республіканських та міжвузівських конференцій, на яких завжди виступав з ґрунтовними доповідями. За підтримки Ф.С.Арвата відбулася конференція "Розвиток школи і педагогічної науки в Україні", присвячена 1000-літтю школи Київської Русі. А скільки відбулося цікавих зустрічей з відомими вченими-мовознавцями, літераторами, істориками, педагогами, громадськими діячами за 18 років, протягом яких він очолював інститут!

Особливо турбувала його підготовка спеціалістів вищої кваліфікації, а тому він сприяв переходу викладачів на посаду старшого наукового працівника та вступу до докторантури. Саме при ньому захистили докторські дисертації Г.В.Самойленко (1988), В.Г.Янушевський (1989), І.М.Гетман (1992), О.Г.Ковальчук (1993), В.П.Яковець (1993), О.Я.Ростовський (1994).

Значні здобутки в науковій та навчальній роботі були високо оцінені державою. 23 травня 1991 року Ф.С.Арвату присвоєно вчене звання професора кафедри української мови, на якій він читав курс історії української мови, спецкурси, керував дипломними роботами.

Внесок вченого у розвиток ніжинської наукової школи на новому етапі значний і різноманітний, а це свідчить і про широту інтересів Ф.С.Арвата, і про уміння своєчасно націлити громадськість на актуальні проблеми розвитку як середньої, так і вищої школи. Тому не випадково, що професор Ф.С.Арват постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року був затверджений дійсним членом-засновником Академії педагогічних наук України, в якій він успішно працював над вирішенням складних питань розбудови вищої та середньої школи на новому етапі її розвитку. Він неодноразово повторював: "Неосвічений народ ніколи не буде вільним".

Педагогічні питання, які хвилювали Ф.С.Арвата, знайшли втілення у цікавих наукових дослідженнях, здійснених під його керівництвом у співпраці з професорами Є.І.Коваленко і П.М.Щербанем: "Педагогіка спілкування" (1992), "Родинно-сімейна енциклопедія" (1996), "Культура спілкування" (1997).

Після виходу у 1996 році на пенсію Ф.С.Арват продовжував працювати на посаді радника нового ректора та професора кафедри української мови, постійно бував на факультетах, спілкувався зі співробітниками, студентами. Федір Степанович не уявляв собі життя без інституту, бо інститут був його життям.

Діяльність Ф.С.Арвата всебічна, широка і багатогранна. Вона була високо оцінена державою, про що свідчать ордени Дружби народів та Трудового Червоного Прапора, медалі, якими він був нагороджений, та звання Заслужений працівник народної освіти України.

Пам'ять про себе людина формує ще за свого життя. І від її повсякденної праці, від активної громадської позиції буде залежати, чи про неї згадають нові покоління людей. Всі складові життєвої долі Ф.С.Арвата засвідчують, що про нього будуть пам'ятати. Огляньте територію університету, подивіться на пам'ятник Вчительці і графу

І.А.Безбородьку, прекрасні зелені насадження дерев і кущів між корпусами, зайдіть у приміщення університету, у 215 Гоголівську аудиторію і т.п. і скрізь ви нашттовхнетеся на сліди арватівської ініціативи і підтримки.

Вшановуючи пам'ять Ф.С.Арвата, давайте і надалі наслідувати його, збагачувати і розвивати далі його важливі починання, виходити з новими цікавими ідеями, які сприятимуть звеличенню авторитету Ніжинської вищої школи на її новому історичному етапі.

Н.Н.Арват

Ф.С.Арват о переводах произведений Н.В.Гоголя в Украине (Иван Франко как переводчик поэмы "Мёртвые души")

Первые переводы произведений Гоголя на украинский язык публиковались в 60–80-х гг. XIX ст. Это были повести из цикла "Вечера на хуторе близ Диканьки". Хотя в названном цикле повестей много украинского (сюжеты, образы, языковые элементы), сам перевод представлял большие трудности, ибо все эти особенности выделялись на фоне русского литературного языка с обилием художественно-образительных средств и русских разговорных выражений. Задача переводов "Вечеров..." была проста: познакомить украинского читателя с новыми произведениями русской литературы. Д.Мордовец в предисловии к своему переводу повести "Вечер накануне Ивана Купала" писал: "Но с полным переводом его (Гоголя – Н.А.) повестей я не решился бы выступить. Для первого выпуска я нарочно выбрал один из трех рассказов, которые сам автор признает "первоначальными ученическими опытами", с тем, что если перевод исказит Гоголя, то пусть лучше искажает его в произведении более посредственном; с "Тарасом Бульбой" и "Старосветскими помещиками" я не осмелился бы появиться, не будучи уверен в достоинствах своего перевода" [1].

М.П.Старицкий перевел "Сорочинскую ярмарку" (1874), а также ряд произведений Некрасова, Лермонтова, Пушкина, Мицкевича и "Гамлет" Шекспира. Целью его переводов было, помимо ознакомления украинского читателя с произведениями указанных авторов, обогащение украинского языка ("...обработка родного языка на лучших классических образцах") [2]. Заслуги М.П.Старицкого в